

ULUSLARARASI ÖRGÜTLER TARAFINDAN YAPILAN BİREYSEL TEMEL HAK İHLALLERİ DURUMUNDA BAŞVURULABİLECEK HUKUKSAL ÖNLEMLERE İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME

Ezeli AZARKAN*

ÖZET

Son yirmi yılda uluslararası toplumda meydana gelen değişikliklerden biri de uluslararası örgütlerin hem sayı hem de faaliyetlerindeki hızlı artıştır. Uluslararası örgütler devletler arasında kurumsallaşmış işbirliği için vazgeçilmez araçlardır. Devletlerin egemenliğine bağlı geleneksel faaliyetleri, giderek artan bir şekilde, uluslararası örgütler tarafından yerine getirilmektedir.

Uluslararası örgütlerin giderek artan faaliyetleri, devletler arasında güçlü bir işbirliğine de neden olmaktadır. Diğer yandan, bu gelişme, beraberinde giderek artan riskleri de getirmektedir. Uluslararası örgütler faaliyetlerini büyük ölçüde ulusal sınırlar içinde yürütmelerinden dolayı, doğal olarak bireylerin haklarına zarar vermeleri olasıdır. Bu nedenle, uluslararası örgütlerce ihlal edilen bazı insan hakları ve bu ihlallerin nedenleri konusunda, uluslararası toplumda farklı arayışlar mevcuttur. Uluslararası toplumdaki bu arayışların temel konusu uluslararası örgütlerin hukuki sorumluluklarının nasıl sağlanabileceğine ilişkindir. Makalemiz, devletlerin yürüttükleri bazı faaliyetlerin uluslararası örgütler tarafından yerine getirilmeye başlanmasıyla birlikte ne gibi hukuki güvencelerin sağlanması gerektiği ve icra edilen faaliyetler için ne gibi etkili sorumluluk mekanizmaları oluşturması gerektiğine ilişkindir.

Anahtar kelimeler: Uluslararası Örgütler, Devlet, Birey, İnsan Hakları, Sorumluluk.

---

* Doç. Dr., Dicle Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı.

AN EVALUATION RELATING TO LEGAL MEASURES THAT CAN BE APPLIED ON AN INDIVIDUAL BASIS RIGHTS VIOLATIONS BY INTERNATIONAL ORGANIZATIONS

ABSTRACT

One of some changes which have taken place in the international community in the last twenty years is the rapid growth of international organization, both in number and in the scope of their operation. International organizations are indispensable instruments for institutionalized cooperation among states and There is a general trends to increase the transfer of power to them. Many of this powers were previously considered to be traditional powers of sovereign states.

The increased activity of international organizations make strong intragation among states, however, it also generates growing risks to others. The numerous operations carried out by international organizations in the terirories of the vast majority of states may lead, naturally, to an infringements of the rights of individuals. Some of the potential individual human rights abuses by international organizations and reasons why the legal responsibility of international organizations should be emphasized in the international community are discussed. What is necessary are legal safeguards ensuring that whenever state tasks are transferred to nonstate actors, the power to exercise governance activities is made conditional on the existence of an effective mechanism of responsibility.

Keywords: International Organizations, State, Individual, Human Rights, Responsibility.

I. GİRİŞ

Devletlerin yönetim görevleri ile ilgili sorumluluklarının devlet dışı aktörlere geçmesi sorunu, çok boyutlu ve aynı zamanda iniş ve çıkışları içinde barındıran karmaşık bir süreçtir. Batı demokrasilerinde ve özellikle eski komünist ülkelerde devletin eskiden yürüttüğü birçok hizmet, bugün büyük oranda özel teşebbüsler tarafından yürütülmektedir. Bu faaliyetler, temel ekonomi sorunlarından hapisane ve güvenlik hizmetlerine kadar pek çok sektörü kapsamaktadır. Diğer yandan, bu gibi görevlerin Birleşmiş Milletler (BM) ve Avrupa Birliği (AB) gibi uluslararası veya uluslar üstü kurumlara devredilmesi yönünde de bir eğilim bulunmaktadır. Diğer yandan, bu gibi fonksiyonların Hükümet-dışı uluslararası örgütlere de devredilmesi yönünde bir durum söz konusudur.

Uluslararası örgütler ya da özellikle AB gibi uluslar üstü örgütler tarafından yerine getirilmesi gereken sorumlulukların artmasıyla birlikte yalnızca devletlerin değil aynı zamanda bireylerin temel haklarının zarar görebileceği olasılığı bulunmaktadır¹. Bu son türdeki en ağır hak ihlali türü olarak uluslararası örgütler tarafından yapılan ağır hak ihlalleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, 1951 yılında kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT), Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve 1957’de kurulan Atom Enerjisi Topluluğu (AET); Avrupa Toplulukları (AT) ortak adı ile anılmaktaydılar. AT, AB’nin kurumsal çerçevesini oluşturur. 1992 Maastricht Antlaşması AT’yi AB’ye resmen dönüştürmüştür.

Uluslararası örgütlerin temel haklar sorumluluğu konusunu tartışmak ilk başta garip gelebilir. Geleneksel olarak, uluslararası örgütler insan haklarını ihlal eden kurumlar olarak görülmemekte, aksine insan haklarının garantörü gibi algılanmaktadır. Gerçekten, herhangi bir kimse AB, Amerika Devletleri Örgütü ve Avrupa Konseyini evrensel ve bölgesel düzeyde devletlerin insan hakları uygulamalarını denetlemede ve gözetmede sorumlu baş aktörler olarak görür. Bu uluslararası örgütler bu gibi görevleri kuruluş antlaşmaları temelinde farklı organları aracılığıyla yerine getirirler². Ancak, gittikçe artan bir şekilde uluslararası örgütlerin uluslararası alanda müdahaleciliği artmaktadır. Uluslararası örgütler kuruluş antlaşmalarındaki yetkilerini kullanırken bireylerin temel hak ve özgürlüklerini ihlal edebilirler. İnsan temel haklarını korumakla görevli uluslararası örgütler bu hakları ihlal ederse ne olur? Uluslararası örgütler bireylerin haklarını ihlal etme durumu her zaman olasıdır. Birleşmiş Milletler Örgütü’nün (BM) uluslararası barış ve güvenliği sağlama konusundaki faaliyetlerinin artmasıyla birlikte, evrensel bir örgüt olan BM bu gibi hak ihlallerini meydana getirme olasılığını da artırmaktadır³. BM barışı koruma veya tekrar sağlama operasyonlarında birçok masum sivilin mallarını tahrip etmektedir. BM Kolombiya, Kosova ve Doğu Timor’a kadar birçok bölgede yönetim görevi üstlenmişti. Bu kadar geniş bir bölgenin yönetimini devralmak, beraberinde sorumlulukları getirmiştir. BM operasyonlarına katılan BM görevlileri, görevleri sırasında birçok hukuk dışı eylem yapmış ve yapmaktadırlar. Ayrıca, BM yardımcı organları olarak faaliyet gösteren Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Rwanda Uluslararası Ceza

¹ Andrew Clapham, *Human Rights in the Private Sphere*, Oxford University Press, Oxford, 1993, s. 138.

² Philip Alston, *The Future of UN Human Rights Monitoring* Cambridge University Press, Cambridge, 2000.

³ Mertus, Julie, *The United Nations and Human Rights: A Guide For A New Era*, Routledge, 2005, s. 126.

Mahkemesi faaliyetleri sırasında temel hak ve özgürlükleri ihlal edebilirler⁴. BM Güvenlik Konseyi yaptırım kararlarını uygularken temel hak ve özgürlükleri göz ardı etmesi mümkündür.

BM gibi, onun yardımcı organları niteliğindeki uluslararası örgütlerin de temel hak ve özgürlükleri ihlal etmesi söz konusu olabilmektedir. Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi uluslararası örgütler insanların temel ekonomik ve sosyal haklarını göz ardı ederek projelerini uygulamaktadırlar⁵. Bu nedenle, bu projelerin uygulanması sırasında birçok insan temel hak ve özgürlük ihlalleri söz konusu olabilmektedir. AB gibi uluslar üstü örgütlenmeye sahip bölgesel örgütler günlük faaliyetlerini yürütürken bireyin temel hak ve özgürlüklerini ihlal etmesi olasıdır. AB organları mali denetim, rekabet yasalarında düzenleme ve anti dumping yasalarını hazırlarken de bireylerin temel haklarını ihlali söz konusu olabilir. Benzer şekilde, AB yasama faaliyetlerini yürütürken de hak ihlali yapması söz konusudur. AB'nin üye devletler üzerindeki düzenleyici ve koordine edici yetkisini yerine getirirken bireysel temel hak ve özgürlükleri etkileme olasılığı büyüktür. Bunların yanı sıra, AB hukukunun uygulaması ve ulusal hukuk uygulamalarının çatışması durumunda da birey hak ve özgürlükleri etkilenmektedir⁶. Ayrıca, AB'nin ortak dış ve güvenlik politikası gibi bazı alanlardaki işbirliğinin yetersizliği ve işlenen suçların faillerinin yargılanması konusundaki AB hukukundaki yetersizlik veya koordinasyon eksikleri de bireyin temel hak ve özgürlüklerini olumsuz etkileyebilir⁷. Bu gibi nedenlerden ötürü uluslararası örgütlerin sorumluluğu özellikle ilgi çekmektedir.

Uluslararası örgütler, genelde, ulusal yargılamaların dışında tutulmuştur. Dolayısıyla, iç hukuk kuralları uluslararası örgütlere uygulanmaz. Bu özelliklerinden dolayı uluslararası örgütler diğer hükümet dışı uluslararası örgütler ile çok uluslu şirketlerin durumundan farklılık gösterirler. Uluslararası örgütlerin bağlı olduğu hukuk kuralları kurucu antlaşmaları, faaliyet alanları ile ilgili antlaşmalar ve uluslararası teamül hukuk kurallarıdır⁸. Bu nedenle, uluslararası örgütlerin bireylerin temel

⁴ BM barışı koruma operasyonları Özel sayısı Global Governance, Vol. 4, No. 1, 1998, s. 1-122.

⁵ İbrahim F. I. Shihata, The World Bank Inspection Panel, Oxford University Press, Oxford, 1994.

⁶ T. C. Hartley, The Foundations of European Community Law, Oxford University Press, Oxford, 1998, s. 187

⁷ Paul Craig and Grainne de Burca, eds., The Evolution of EU Law, Oxford University Press, Oxford, 1999, s. 43.

⁸ Melda Sur, Uluslararası Hukukun Esasları, 2. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2006, s. 149-156.

hakları ihlalini önlemek ve bu hakları güvence altına almak ancak uluslararası hukuk ve uluslararası işbirliği sayesinde mümkün olabilir. Bunları sağlamak o kadar kolay değildir. Bu durumda uluslararası örgütlerin bireysel temel hak ve özgürlükler ihlallerinin nasıl önlenebileceği sorusu akla gelmektedir.

Bu çalışma, uluslararası örgütlerin bireysel temel hak ihlalleri yapmaları durumunda başvurulabilecek hukuksal önlemlere ilişkin bir analizdir. Ancak, unutulmaması gereken bir gerçek de uluslararası örgütlerin yaptıkları ihlalleri önlemek her zaman hukuk çerçevesinde mümkün olmayabilir. Bu ihlallerin hukuk alanı dışında alınacak önlemlerle de durdurulabileceğinin göz ardı edilmemesi gerekir. Sonuçta uluslararası örgütler büyük ölçüde üye devletlerden güç alır. Uluslararası örgüt organlarının üyelerine karşı sorumlulukları söz konusudur. Üye devletler iç mekanizma olanaklarıyla örgütün yapacağı ihlalleri önleyebilirler. Buna ek olarak, üye devletler oy hakları, sağladıkları mali kaynaklar vb. araçlar ile Uluslararası örgüt organlarının sorumluluğunu artırabilir ve yetkilerini sınırlayabilir. Ayrıca, üye devletler örgütün iç mekanizmaları sayesinde uluslararası örgütün kontrolünü sağlayabilirler.

Sonuç olarak, uluslararası örgütlerin faaliyetlerinin artışına paralel olarak, bilim adamlarının da bu örgütlerin faaliyetlerine olan ilgisi artmaktadır. Birey temel hak ve özgürlüklerinin devletin müdahalelerine karşı korunmasına çalışılırken, uluslararası örgütlerin uluslararası alanda artan rollerine paralel olarak yaptıkları bireysel hak ihlallerinde artış olmuştur. Bu durumda, uluslararası örgütlerin yaptıkları ihlallerine karşı da bireylerin korunması gerekir.

II. TEMEL HAKLAR YÜKÜMLÜLÜĞÜNÜN HUKUKSAL TEMELİ

Uluslararası örgütler hem uluslararası hukuk hem de iç hukuk kuralları bakımından temel hakları ihlal etmeme yükümlülüğü altındadırlar. Ancak, burada iki sorun ortaya çıkmaktadır. Birinci sorun, uluslararası örgütler temel insan hakları ile ilgili antlaşmalara taraf değillerdir. Dolayısıyla, insana ilişkin temel hakların uluslararası teamül hukukunun bir parçası olup olmadığı sorunu ortaya çıkmaktadır. İkinci sorun ise uluslararası teamül hukuku kurallarının ne derecede uluslararası örgütleri bağladığı sorunudur.

Uluslararası hukukta insan haklarının yeri konusu günümüzde de tartışması süren konular arasındadır. Ancak uluslararası hukukçuların çoğu

insan haklarının uluslararası teamül hukukunun bir parçası olduğunu kabul etmektedirler⁹. Yine uluslararası hukukçuların büyük bir kesimi uluslararası hukukun uluslararası örgütleri, ilke olarak, bağladığını savunmaktadır¹⁰. Geleneksel olarak devlet merkezli uluslararası hukukun uluslararası örgütleri uluslararası hukuk süjesi olarak oldukça geç kabul etmesi, uluslararası örgütlerin, uluslararası hukuka bağlı olup olmadıklarıyla ilgili bir sorunun ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur.

A. Avrupa Birliği Genel İlkeleri Açısından Konuya Bakış

Uluslararası örgütlerin temel haklara saygı göstermesiyle ilgili sorunun en güzel yanıtı Avrupa Birliği (AB) hukuku çerçevesinde verilebilir. AB hukukunda, hukuki bir varlık olarak belirtilen Birlik, yalnızca üye devletlerin hukuki konumlarının korunmasını değil, aynı zamanda AB faaliyetlerinden etkilenen bireylerin korunmasını da kapsamaktadır. Avrupa Birliği Adalet Divanı, son zamanlarda bireylerin temel haklarının ihlal edilmesi hususunda uluslar arası örgütlerin sorumluluklarıyla ilgili sorunların, bir örgütün kuruluş antlaşmasına ilişkin sorun olduğunu kabul etmiştir¹¹. 1970'lerin başlarından itibaren, Avrupa Birliği Adalet Divanı aldığı kararla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde belirtilen temel hakların AB'ye üye devletlerin anayasasında bulunması gerektiği ve AB organlarının söz konusu haklarla bağlı olduğunu belirtti¹². Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin doğrudan uygulama olanağı olmadığı durumlarda Divan AB organlarından temel insan haklarına yönelik gelebilecek ihlallere karşı gerekli önlemleri almaktadır¹³.

Diğer uluslararası örgütler genel olarak uluslararası hukuka bağlıdırlar. Bireyler açısında ele alındığında, bazı uluslararası örgütlerin

---

⁹ Theodor Meron, *Human Rights and Humanitarian Norms as Customary Law*, Clarendon Press, Oxford, 1989, s. 96.

¹⁰ Felice Morgenstern, *Legal Problems of International Organizations*, Grotius Publications, Cambridge, 1986, s. 4.

¹¹ Accession by the Communities to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Opinion 2/94, ECJ, 28 March 1996, ECR [1996 111759-1790].

¹² Nold v. Commission, Case 4/73, ECJ, 14 May 1974, ECR [1974] 491.

¹³ AB Antlaşması 6. madde <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html> (çevirimiçi: 22 Kasım 2014).

sahip olduğu idari mahkemeler sadece kendi personellerine yönelik ihlallere bakmaktadır¹⁴.

B. Uluslararası Teamül Hukuku

Uluslararası örgütlerin uluslararası teamül hukukuna bağlı oldukları genel kabul görmektedir¹⁵. Özellikle, BM'nin barışı kurma ve koruma operasyonları sırasında savaş hukuku teamül kurallarına bağlıdır, özellikle Kore ve Kongo operasyonlarında, uluslararası örgütlerin uluslararası teamül hukuku kurallarına uyması açısından güzel örnekler teşkil etmiştir¹⁶. Fakat, teorik açıdan bakıldığında durumun her zaman böyle olduğu söylenemez. Bazı hukukçular, BM Güvenlik Konseyi'nin BM Şartının VII. Bölümü çerçevesinde aldığı kararların uygulamasında uluslararası hukuka uymadığını savunmaktadırlar¹⁷.

Bu görüşlere karşın, bazı hukukçular BM Şartının 24. maddesinin 2. paragrafında Güvenlik Konseyi'nin barış ve güvenliği koruma görevini yerine getirirken BM Şartının 1. maddesinde belirtilen amaç ve ilkelere göre hareket etmesi gerektiği belirtmektedirler. Bu çerçevede hukukçular, BM'nin uluslararası hukuk kimliği olan bir örgüt olduğunu ve uluslararası hukukun konusunu oluşturduğunu, bu nedenle BM'nin uluslararası teamül kuralları ihlallerini denetleme görevinin olduğunu savunmaktadırlar¹⁸.

C. Tek Taraflı Bildiriler

Genel olarak, Uluslararası örgütlerin yaptıkları tek taraflı işlemlerin bu örgütleri yükümlük altına soktuğu kabul edilmektedir¹⁹. Örneğin; BM

---

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. C. F. Amerasinghe, *The Law of the International Civil Service (as Applied by International Administrative Tribunals)*, Vol. 2, Oxford University Press, Oxford, 1994.

¹⁵ Henry G. Schermers and Niels M. Blokker, *International Institutional Law*, Martinus Nijhoff, The Hague, 1995, s. 824.

¹⁶ Moshe Hirsch, *The Responsibility of International Organizations Toward Third Parties: Some Basic Principles*, Martinus Nijhoff, Dordrecht 1995, s. 31.

¹⁷ Hans Kelsen, *The Law of the United Nations: A Critical Analysis of its Fundamental Problems*, London Institute of World Affairs, London, 1950, s. 29

¹⁸ Cf. Judge Fitzmaurice in his dissenting opinion in *Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) Notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970)*, Advisory Opinion, ICJ Reports (1971), pp. 16, 294.

¹⁹ Michel Virally, "Unilateral Acts of International Organizations," in M. Bedjaoui, ed., *International Law: Achievements and Prospects*, UNESCO and Martinus Nijhoff, Paris, 1991, s. 241.

Genel Sekreterinin Uluslararası Kızıl Haç Örgütüne gönderdiği mektupta; “ BM askeri gücüne bağlı askeri personelin uluslararası sözleşmelerce belirlenen kurallara uyacağı ve bu kurallar çerçevesinde askeri düzenlemelerin yapılacağını” belirtilmiştir²⁰. Bu mektup uluslararası örgütün tek taraflı işlemiyle yükümlülük altına girmesine örnek olarak gösterilmektedir²¹. Ayrıca, uluslararası örgütlerin iç sistemlerine ilişkin aldıkları kararlar da bu örgütleri bağlamaktadır²². Benzer şekilde, BM’in çatışan taraflara ilişkin aldığı uluslararası insancıl hukuk kurallarına uyulması yönündeki kararları, sadece tarafları değil, aynı zamanda BM’nin askeri operasyonlarına ilişkin eylemlerini de bağlamaktadır. Diğer bir deyişle, bir uluslararası örgüt üçüncü kişilere ilişkin aldığı kararlarla kendisine de aynı kurallara bağlı kalma yükümlülüğünü getirmektedir²³.

III. EŞ ZAMANLI YARGILAMA HAKKI

Uluslararası örgüt faaliyetlerinin yargı denetiminde olmasına ilişkin tartışmalar bütün yoğunluğu ile sürmektedir. Bu örgütlerin üyelerinin ve bireylerin haklarını ihlal etmesi karşısında mağdurların hukuki koruma istemleri artmaktadır. Mağdurların uluslararası örgütlere karşı dava açmaları her zaman olanaklı değildir. BM’nin yaptığı faaliyetler nedeniyle çok tartışmalı durumlar ortaya çıkmaktadır. Örneğin, BM Güvenlik Konseyi bazı kararlarının yargı incelemesi gibi algılanması ve eleştirilmesi söz konusudur²⁴. Bu duruma örnek olarak da, Lockerbie’de meydana gelen uçak kazasında Uluslararası Adalet Divanı (UAD)’nın bu olaya ilişkin davayı ele aldığı sırada Güvenlik Konseyi’nin de bu olaya ilişkin karar alması gösterilmektedir. Benzer bir şekilde Bosna-Hersek’in, UAD’ında Soykırım Suçunun Önlenmesine İlişkin Sözleşmeye dayanarak açtığı davada BM Güvenlik Konseyi’nin eski Yugoslavya Cumhuriyetlerinin tümüne silah ambargosu uygulamasına ilişkin kararının, Bosnalıların gerek bireysel gerekse kolektif meşru müdafaa hakkının kullanmasına engel olduğunu

---

²⁰ Derek W. Bowett, *United Nations Forces: A Legal Study*, Praeger, New York: 1964, s. 51.

²¹ Yves Sandoz, "The Application of Humanitarian Law by the Armed Forces of the United Nations Organization," *International Review of the Red Cross*, 1978, s. 274-284.

²² Reinisch, "Securing the accountability of international organizations", *Global Governance*, 7(2), 2001, s. 134.

²³ Schermers, Blokker, a.g.e., s. 987.

²⁴ Thomas M. Franck, "The 'Powers of Appreciation': Who Is the Ultimate Guardian of UN Legality?" *American Journal of International Law*, Vol. 86, 1992, s. 519.

belirtilmiştir. Bütün bu örnekler Güvenlik Konseyi kararlarının hukukiliğini gündeme getirmiş ve tartışmalara neden olmuştur.

IV. MAHKEMELER VE HAKEMLİKLER

Kural olarak, uluslararası mahkemeler uluslararası örgütlere karşı yargı yetkisini kullanamazlar. UAD Statüsünün 34. maddesi uyarınca yalnızca devletler Divan önündeki davalarda taraf olabilirler. Lockerbie ve Soykırım Davalarında bu durum UAD tarafından açıkça belirtilmiştir. Bu yüzden UAD’da uluslararası örgütlere karşı dava açılmaz. Örneğin eski Federal Yugoslavya Cumhuriyeti 1999 yılında NATO’nun ülkesini bombalaması sonucu meydana gelen zararın tazmini için NATO üyesi dokuz devlet aleyhinde UAD’nda dava açtı²⁵. Ancak, Divan söz konusu davayı ret etmiştir²⁶. Ancak, Avrupa Toplulukları Adalet Divanı AB organlarının faaliyetlerinden dolayı üye devletlerin veya bireylerin zarar görmesi halinde, bunların açacakları davalara bakmaktadır²⁷.

Uluslararası örgütler bağımsızlıklara sahip olduklarından dolayı ulusal mahkemelerde yargılanamazlar. Ancak, uluslararası örgütlerin bağımsızlıklardan yararlanmadığı durumlarda ki bu durumlar çok azdır, ulusal yargı karşısına çıkabilmektedir²⁸.

Bireyler ile devletler arasında uyuşmazlıkların çözümü için başvuru yöntem hakemlikdir. Taraflar uyuşmazlıklarını çözmek için birlikte oluşturdukları *ad hoc* hakemlik kurumuna uyuşmazlıklarını sunarlar. Buna benzer şekilde, uluslararası örgütler de özel kişilerle yaptıkları sözleşmelerde aralarında çıkabilecek uyuşmazlıkların çözümü için hakemlik kurumunun kurulmasına ilişkin hükümlere yer verirler.

V. ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI ÖRGÜTLERİ

Uluslararası örgütler tarafından bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin ihlal edildiğine ilişkin iddiaları araştırarak yargı organı veya araştırmacı kurum aranıldığında, bulunabilecek en iyi kurum uluslararası insan hakları örgütleridir. Antlaşmalarla kurulan ve görevleri antlaşma taraflarının söz konusu antlaşma hükümlerini uygulayıp uygulamadıkları

²⁵ Dava metni için bkz. (çevirim içi: 20 Şubat 2014).

²⁶ Uluslararası Adalet Divanı kararı için bkz. <http://www.icj-cij.org/docket/files/105/10538.pdf> (çevirim içi: 5 Şubat 2014).

²⁷ AB Antlaşması 230. madde.

²⁸ August Reinisch, *International Organizations Before National Courts* Cambridge University Press, Cambridge, 2000, s. 35.

veya ihlallerinin söz konusu olup olmadığını denetlemek olan bölgesel ve uluslararası örgütler mevcuttur. Bölgesel bir denetim mekanizması kuran Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi ile uluslararası bir siyasi denetim mekanizması kuran 1966 Medeni ve Siyasi Haklara ilişkin uluslararası Sözleşme bunlara örnek olarak gösterilebilir. Bununla birlikte, bu kuruluşların yargı yetkisi antlaşmaya dayanır. Antlaşma taraflarına karşı yargı yetkisinin kullanılabilmesi, tarafların antlaşmanın eki olan yargılamaya ilişkin protokolü de kabul etmesine bağlıdır. Başka bir deyişle, uluslararası insan hakları kuruluşlarının taraf devletleri yargılaya bilmeleri için söz konusu devletlerin yargılanmaya ilişkin antlaşma protokollerine taraf olması gerekir.

İhlallere ilişkin bir iddiamın uluslararası örgüte karşı ileri sürülebilmesi için söz konusu uluslararası örgütün antlaşmaya taraf olması gerekir, eğer antlaşmaya taraf değilse uluslararası örgüte karşı ihlallerden dolayı yargı yoluna başvurmak olanaklı değildir. Avrupa insan hakları mahkemesi bir uluslararası örgütün işlediği insan hakları ihlalleri davalarını ret etmiştir²⁹. Benzer şekilde, BM İnsan Hakları Komitesi de bir uluslararası örgüt tarafından 1966 Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşmeyi ihlal ettiği gerekçesiyle yapılan şikâyeti ret etti³⁰.

VI. ULUSLARARASI CEZA MAHKEMELERİ

1990'lı yıllarda BM Güvenlik Konseyi bireylerin uluslararası hukuk kapsamında suç sayılan bazı suçları işlemelerinden dolayı yargılanmaları amacıyla üç uluslararası ceza mahkemesi kurdu. Bunlardan ikisi ad hoc nitelikte uluslararası ceza mahkemeleridir; 1993 yılında kurulan Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (EYUCM) ile 1994 yılında kurulan Rwanda Uluslararası Ceza Mahkemesi. Diğerleri ise 1998 yılında kurulan sürekli nitelikteki Uluslararası Ceza Mahkemesidir³¹.

²⁹ Avrupa Toplulukları için bkz. M(elchers) & Co. v. Federal Republic of Germany, ECommHR, Application No. 13258/77, 9 February 1990, s. 64; Decisions and Reports (1990), s. 138; concerning the European Patent Organization, bkz. Heinz v. Contracting Parties Who Are Also Parties to the European Patent Convention, ECommHR, Application No. 12090/92, 10 January 1994, 76-A Decisions and Reports (1994), s. 125.

³⁰ Hvd. P v. The Netherlands, UN Human Rights Committee, Communication No. 217/1986, 8 April 1987, 9 HRLJ (1988), s. 254.

³¹ BM Güvenlik Konseyi'ni Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesini 1993 yılında aldığı 827 sayılı kararlar, Raunda Uluslararası Ceza Mahkemesini 1994 yılında aldığı 955 sayılı kararlar, Uluslararası Ceza Mahkemesini 1998 yılında 999 sayılı kararlar kurdu.

Bu mahkemelerin devletler veya uluslararası örgütleri yargılama yetkisi yoktur. Devletin uluslararası suç işlemelerinden doğan sorumluluk, BM'nin bir organı olan Uluslararası Hukuk Komisyonunun hazırladığı "devletin sorumluluğu" adlı taslak çalışmada ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir³². Yakın bir gelecekte de bu mahkemelerin devletler veya uluslararası örgütlerin üzerinde yargı yetkisine sahip olacaklarına dair bir gelişme ihtimali yoktur. Bununla birlikte, bu mahkemelerde bireylerin işledikleri uluslararası suçlardan dolayı yargılanmaları, dolaylı olarak uluslararası örgütün yetkililerinin de yargılanmasına olanak sağlamaktadır. Örneğin; 1999 yılında NATO'nun Yugoslavya Federal Cumhuriyetini bombalanması nedeniyle EYUCM savcısının hazırladığı raporda olayla ilgili yeterli kanıt bulunamadığından ağır insan hakları ihlallerinden dolayı soruşturmaya gerek olmadığını belirtmişti³³.

Bu durum şunu göstermiştir ki; her ne kadar bu Mahkemelerin uluslararası örgütler üzerinde yargı yetkisi yoksa da, bireylerin savaş suçu veya insanlığa karşı suç işlemeleri halinde yargı yetkisine sahip olmaktadır. Başka bir deyişle, bu Mahkemeler dolaylı yoldan uluslararası örgütler üzerinde yargı sahibi olabilmektedir.

VII. YARGI ORGANIN HUKUK BOŞLUĞUNU DOLDURMASI

Uluslararası örgütler insan haklarını ihlal etmedikleri sürece bu örgütlerin faaliyetlerine karşı yargı mekanizmalarından yardım alma olanağının bulunmayışı önemli bir eksiklik olarak görülmeyebilir. Fakat günümüzde devletin geleneksel görevlerinin tedrici olarak bu örgütlere devredilmesi, bu eksikliğin önemini daha da artırmaktadır. Bu durumun en iyi örneğini AB oluşturmaktadır. AB'nin kurumsal olarak yapmış olduğu faaliyetlerden doğan sorumluluğunu ne şekilde karşıladığını incelemek uluslararası örgütlerin sorumluluğunun sağlanması konusunda önemli katkılar sağlamaktadır. AB insan haklarının korunması bakımından Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesince genel çerçevesi çizilen genel hukuk kurallarına uymak zorundadır. Dolayısıyla ABAD, AB ile ilgili gelen davalarda bu Sözleşme çerçevesinde yargılamaları yapmaktadır.

³² International Law Commission Draft Articles on State Responsibility, International Legal Materials, Vol.37, 1998, s. 37.

³³ Final Report to the Prosecutor by the Committee Established to Review the NATO Bombing Campaign Against the Federal Republic of Yugoslavia, 13 June 2000, <http://www.un.org/icty/pressreal/nato061300.htm> (çevirimiçi: 25 Mart 2014).

ABAD'ın, AB Antlaşmasının 220. maddesi uyarınca Antlaşmanın uygulanması ve yorumlamasında doğabilecek hukuk boşluklarını yapacağı içtihatlarla doldurma yetkisi bulunmaktadır. Bir başka deyişle, Divan hukuk boşluğu doldurma konusunda AB'nin herhangi bir organın kararını beklemeksizin yapabilmektedir. Ancak, AB hukukunda ortaya çıkan boşluğun Divan tarafından doldurulması bazı üye devletlerin anayasa mahkemeleri tarafından hoşnutsuzlukla karşılanmıştır. Bunlar ulusal yargı yetkilerinde olan temel konularda, AB hukuku ihlal edilmiş bile olsa, yargı yetkisinin kendilerince kullanılması gerektiğini savunmaktadırlar³⁴. ABAD ise, AB'nin temel hakların korunması konusundaki standartlarının zedelenmemesi için bazı üye devletlerin bu görüşlerine tepki göstermiştir. Anayasa mahkemelerinin bu tutumlarının nedeni, vatandaşlarının temel haklarının korunmasının bir iç hukuk sorunu olarak görmeleridir.

VIII. ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN SORUMLULUĞUNUN TEMEL İLKELERİ

Uluslararası hukukun kişisi olan uluslararası örgütlerin faaliyetlerini yürütürken uluslararası hukuku ihlal etmelerinden dolayı sorumlulukları var mıdır? Uluslararası hukukçuların büyük çoğunluğu uluslararası örgütlerin faaliyetlerini yürütürken uluslararası hukuku ihlal etmelerinden dolayı sorumluluklarının olduğunu savunmaktadır. Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun uluslararası örgütlerin sorumluluğuna ilişkin hazırlamış olduğu taslak rapor³⁵ incelendiğinde bu konuda bazı ilkelerin varlığı bulunabilmektedir.

Bunlardan ilki, uluslararası alanda uluslararası örgütlerin faaliyetlerinden dolayı uluslararası hukuku ihlal etiklerine ilişkin yargıya taşınan şikâyetlerin azlığıdır. Örneğin; Romanya ve Kore'de bazı ticaret şirketleri, Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin hükümetlerinin politikalarını desteklemelerinden ötürü zarara uğradıklarını ve IMF'nin uluslararası hukuku ihlal etiğine ilişkin şikâyetlerini ulusal mahkemeler taşımışlardır. Ancak, IMF'nin yargı muafiyetinden dolayı mahkemeler yargılamayı başlatamamışlardır³⁶.

İkincisi, birçok uluslararası örgütler faaliyetlerini gerçekleştirdiği ülkede, ülke devletiyle yaptığı antlaşmalar çerçevesinde faaliyetlerini yürütmektedir. Dolayısıyla, uluslararası örgüt faaliyetlerinden dolayı bir

³⁴ Wagner, a.g.m, s. 1233-1234.

³⁵ http://untreaty.un.org/ilc/dtSearch/Search_Forms/dtSearch.html (Erişim Tarihi 10.07.20014).

³⁶ Holder, vd, a.g.m, s. 234.

zarara neden olursa ya faaliyet gösterdiği ülke yasaları gereği zararı karşılar ya da sözleşmede belirtilen özel uyuşmazlık çözüm yollarıyla zararın giderilmesi söz konusu olur.

Üçüncüsü, uluslararası örgütler farklı yapıdadır. Bu örgütlerin önem dereceleri ve yapıları birbirinden oldukça farklıdır. Bu nedenle, tüm uluslararası örgütleri kapsayacak asgari ortak ilkeleri belirlemek oldukça güçtür. Ayrıca, belirlenebilecek ilkelerde bazı uluslararası örgütler amaçlarını gerçekleştirmesine engel olabilir. Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun uluslararası örgütlerin sorumluluğuna ilişkin hazırlamış olduğu taslak raporda belirttiği gibi, “ tüm uluslararası örgütleri kapsayacak genel sorumluluk ilkelerini belirlemek oldukça güç olabilir, çünkü sorumluluğa neden olabilecek faaliyetler çoktur”³⁷.

IX. SONUÇ

Uluslararası alanda giderek artan bir eğilim, devletin yürütmekte olduğu geleneksel faaliyetlerinden bir kısmının uluslararası örgütlere devir edilmesidir. Bu durum, bu örgütlerin yaptığı faaliyetler nedeniyle neden oldukları ihlallere karşı başvurulabilecek hukuk ve yargı organları konusunda ciddi karışıklıklar ve eksiklikleri ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle, devletin vatandaşlarına sunduğu hizmeti bir uluslararası örgüte devir etmesi halinde, bunun hukuki çerçevesini ve etkin bir sorumluluk sistemini oluşturduktan sonra bu devir işlemini yapması gerekir. Uluslararası örgüt ve insan hakları kuruluşlarına karşı doğrudan yargı yetkisinin kullanılmadığı durumlarda, devletin uluslararası örgütün insan hakları ihlallerini önleyemediği için sorumlu tutulması gerekir.

Sonuçta uluslararası örgütler büyük ölçüde üye devletlerden güç alır. Uluslararası örgütlerin organları üyelerine karşı siyasal sorumlulukları söz konusudur. Üye devletler iç mekanizma olanaklarıyla örgütün yapacağı ihlalleri önleyebilirler veya sınırlayabilirler. Buna ek olarak, üye devletler oy hakları, sağladıkları mali kaynaklar vb. araçlar ile uluslararası örgüt organlarının sorumluluğunu artırabilir ve yetkilerini sınırlayabilir. Ayrıca, üye devletler iç mekanizmalar sayesinde uluslararası örgütün kontrolünü sağlayabilirler.

---

³⁷ <http://untreaty.un.org>, 2009.

KAYNAKÇA

- ALSTON Philip, “ Beymond “THEM” and “US” Putting Treaty Body Reform into Perspective”, The Future of UN Human Rights Monitoring, (Ed: Philip Alston and James Crawford), Cambridge University Press, Cambridge, 2000.
- AMERASINGHE C. F., “The Law of the International Civil Service”, International Administrative Tribunals, Vol. 2, Oxford University Press, Oxford, 1994.
- AZARKAN Ezeli, Nuremberg’ten La Haye’ye: Uluslararası Ceza Mahkemeleri, Beta Yayınları, İstanbul, 2003.
- BOWETT Derek W., United Nations Forces: A Legal Study, Praeger, New York, 1964.
- CLAPHAM Andrew, Human Rights in the Private Sphere, Oxford University Press, Oxford, 1993.
- FRANCK Thomas M., “The `Powers of Appreciation: Who Is the Ultimate Guardian of UN Legality?”, American Journal of International Law, Vol: 86, 1992.
- GEVREN Walter, The European Union: a Polity of States and Peoples, Stanford University Press, 2005.
- HARTLEY T. C., The Foundations of European Community Law, Oxford University Press, Oxford, 1998.
- HIRSCH Moshe, The Responsibility of International Organizations Toward Third Parties: Some Basic Principles, Martinus Nijhoff, Dordrecht, 1995.
- HOLDER William E, Hafner, Gerhard, Wellens Karel, “Can International Organizations be Bontrolled? Accountability and responsibility”, American Society of International Law, Proceedings of the Annual Meeting, ss. 231-246, 2003.
- KELSEN Hans, The Law of the United Nations: A Critical Analysis of its Fundamental Problems, London Institute of World Affairs, London, 1950.
- MERON Theodor, Human Rights and Humanitarian Norms as Customary Law, Clarendon Press, Oxford, 1989.
- MORGENSTERN Felice, Legal Problems of International Organizations, Grotius Publications, Cambridge, 1986.

- MERTUS Julie, *The United Nations and Human Rights: A Guide For A New Era*, Routledge, 2005.
- REINISCH August, *International Organizations Before National Courts*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.
- REINISCH August, “Securing the Accountability of International Organizations”, *Global Governance*, 7(2), ss. 131-142, 2000.
- SANDOZ Yves, “The Application of Humanitarian Law by the Armed Forces of the United Nations Organization”, *International Review of the Red Cross*, ss. 274-284, 1978.
- SCHERMERS Henry G. and BLOKKER Niels M., *International Institutional Law*, Martinus Nijhoff, The Hague, 1995.
- SHIHATA İbrahim F. I., *The World Bank Inspection Panel*, Second Edition, Oxford University Press, Oxford, 1994.
- SUR Melda, *Uluslararası Hukukun Esasları*, 2. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2006.
- VIRALLY Michel, “Unilateral Acts of International Organizations”, *International Law: Achievements and Prospects*, (Ed: M. Bedjaoui), UNESCO and Martinus Nijhoff, Paris, 1991.
- WAGNER Wolfgang, “Guarding the guards. The European Convention and the Communitization of Police Co-operation”, *Journal of European Public Policy*, 13: 8, ss. 1230–1246, December 2006.
- WOODS Ngaire, “Holding Intergovernmental Institutions to Account”, *Ethics and International Affairs*, 17(1), ss. 69-80, 2003.

BELGELER

- AB Antlaşması, <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html> (Erişim Tarihi 12 Mayıs 2009).
- Accession by the Communities to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Opinion 2/94, ECJ, 28 March 1996, ECR [1996 111759-1790.
- Avrupa Adalet Divanı Kararı, Nold v. Commission (1974), Case 4/73, ECJ, 14 May 1974, ECR [1974] 491.
- Avrupa Toplulukları için bkz. M(elchers) & Co. v. Federal Republic of Germany, ECommHR, Application No. 13258/77, 9 February 1990, s. 64; Decisions and Reports (1990), s. 138; concerning the European

Patent Organization, bkz. Heinz v. Contracting Parties Who Are Also Parties to the European Patent Convention, ECommHR, Application No. 12090/92, 10 January 1994, 76-A Decisions and Reports (1994), s. 125.

Dava metni için bkz. <http://www.icj-cij.org/docket/files/105/10538.pdf> (Erişim Tarihi 20 Şubat 2014).

Global Governance, vol. 4, no. 1, 1998, s. 1-122.

Final Report to the Prosecutor by the Committee Established to Review the NATO Bombing Campaign Against the Federal Republic of Yugoslavia, 13 June 2000, available online at <http://www.un.org/icty/pressreal/nato061300.htm> (Erişim Tarihi 25 Mart 2014).

HRLJ, (1988), Hvd. P v. The Netherlands, UN Human Rights Committee, Communication No. 217/1986, 8 April 1987, Vol. 9, s. 254.

ICJ Reports (1971), Cf. Judge Fitzmaurice in his dissenting opinion in Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) Notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970), Advisory Opinion, s. 16, 294.

International Law Commission (1998), Draft Articles on State Responsibility, International Legal Materials, 37, s. 37.

Uluslararası Adalet Divanı kararı için bkz. <http://www.icj-cij.org/docket/files/105/10538.pdf> (05 Şubat 2014).

Uluslararası hukuk Komisyonun Uluslararası Örgütlerin Sorumluluğuna İlişkin Hazırlanmış Olduğu Taslak Rapor http://untreaty.un.org/ilc/dtSearch/Search_Forms/dtSearch.html (Erişim Tarihi 10.07.20014).